

УДК 378.011.3-051:[373.3.015.31:316.613.4]

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.325931>

Геннадій Бондаренко, кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри початкової освіти

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5978-5138>

Ніна Руденко, кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри початкової освіти

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6274-9311>

Наталія Семеній, кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри початкової освіти

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0095-8449>

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИХ НАВИЧОК УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Тематика формування соціально-емоційних навичок в учнів молодшого шкільного віку набуває все більшої популярності. У зв'язку з цим нами проаналізовано дослідження зарубіжних та вітчизняних учених, які активно вивчали цю проблему. Проведено письмове опитування серед студентства задля визначення рівня їхньої готовності до формування соціально-емоційного навчання (СЕН) в учнів. Подано методичні рекомендації щодо сучасних методів та форм організації роботи зі студентами, які сприятимуть підвищенню рівня їхньої навченості у формуванні СЕН в учнів. Описано й проаналізовано відеоконтент та активності, які зможуть застосовувати студенти у подальшій професійній діяльності.

Ключові слова: соціально-емоційні навички; початкова школа; СЕН “Зерна”; емпатія; емоційний інтелект.

Рис. 2. Літ. 8.

Hennadii Bondarenko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Head of the Primary Education Department,

Kyiv Borys Hrinchenko Metropolitan University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5978-5138>

Nina Rudenko, Ph.D. (Pedagogy), Senior Lecturer of the
Primary Education Department,

Kyiv Borys Hrinchenko Metropolitan University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6274-9311>

Natalia Semenii, Ph.D. (Pedagogy), Senior Lecturer of the
Department of Primary Education,

Kyiv Borys Hrinchenko Metropolitan University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0095-8449>

PREPARING FUTURE TEACHERS TO DEVELOP SOCIAL AND EMOTIONAL SKILLS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

The topic of developing socio-emotional skills in primary school pupils is becoming increasingly popular. The article deals with the issue of training future primary school teachers to develop socio-emotional skills (SES) in primary school students. The relevance of the study is due to the growing role of emotional intelligence in the educational process and the need to develop students' skills of self-regulation, empathy, responsibility and effective communication.

The article analyses modern research by domestic and foreign scholars on methods of socio-emotional learning. A written survey was conducted among students of pedagogical specialties to determine the level of their readiness to implement SES in practice. It was found that although students are aware of the importance of socio-emotional learning, they lack practical experience and methodological knowledge for its effective application.

The article proposes methodological recommendations for the training of future teachers, including the use of interactive teaching methods, modelling of pedagogical situations, introduction of video content and digital tools. Particular attention is paid to the development of activities that can be used in the future professional activities of students to develop the social and emotional skills of primary school students.

Special attention is given to the role of technology in SES development, with a focus on digital resources, gamification, and multimedia tools that can enhance student engagement. The article emphasizes the importance of reflective practices and

continuous professional development for future teachers, ensuring they are equipped with strategies to foster a supportive and emotionally intelligent learning environment.

Keywords: *socio-emotional skills; primary school; SES “Zerna”; empathy; emotional intelligence.*

Постановка проблеми. У зв'язку з пандемією Covid-19 та російською агресією стосовно України виникла нагальна потреба розвитку соціально-емоційних навичок людей різних вікових груп, зокрема й дітей шкільного віку. Науковці їх означають як *Soft Skills* (м'які навички) і зараховують до категорії навичок майбутнього. Важливість цього поняття в освіті України зросла у зв'язку із реформою в системі освіти. У змісті реформи Нової української школи (НУШ) закладено поняття *м'яких навичок*, тому особливо важливо впроваджувати в українську освіту соціально-емоційні навички (СЕН), соціально-емоційне та етичне навчання (СЕЕН) [4, 43].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Науковці приватного дослідного Університету Еморі (Emory University) понад 20 років створювали і вдосконалювали соціально-емоційне й етичне навчання (СЕЕН) на основі: філософських ідей Далай-лами XIV та інших відомих світових мудреців про універсальну світську етику, що базується на розумінні, співпереживанні; праць з емоційного інтелекту американського психолога Деніела Гоулмана та найкращих освітніх практик. Далай-лама XIV стверджує, що освіта є унікальним, а можливо, і єдиним способом пропагування цінностей та соціально-емоційних навичок, таких як радість та щастя [3, 69]. Університет Еморі проводить активну роботу у Центрі споглядальної науки і етики. Науковці пропонують сім різних курсів для підготовки освітян до впровадження СЕЕН серед учнівства, починаючи від безкоштовного самостійного ознайомчого курсу СЕЕН [8].

Принципи СЕЕН докладно описав у своїй науковій праці Д. Гоулман [7]. Упродовж останнього десятиліття ефективність СЕЕН як практичного засобу формування м'яких навичок у здобувачів освіти підтверджено досвідом практиків з багатьох країн світу абсолютно різних за освітніми, культурними та релігійними традиціями і переконаннями.

Дефініцію *соціально-емоційне навчання* (СЕН) вживають для узагальнення великого кола неакадемічних навичок, які необхідні для: постановки цілей, керування поведінкою, побудови відносин, обробки і запам'ятовування інформації. Такі навички формуються та розвиваються впродовж усього життя та є важливими для побудови щасливого приватного життя та успішної кар'єри. Ці навички об'єднуються у три множини, які взаємно перетинаються: когнітивну, соціальну та емоційну. Ці множини навичок динамічні, постійно розширюються і пов'язані із особистим переконанням, ставленням, світоглядом, характером та цінностями

індивіда, які формуються його найближчим оточенням [2].

З 2009 р. лабораторія з екологічних підходів до соціально-емоційного навчання (англ. EASEL Lab) Гарвардської вищої школи освіти досліджувала ефективні програми СЕН для дітей дошкільного віку, учнів початкової, середньої та старшої шкіль. Вчені вивчали навички, на які були спрямовані такі програми та педагогічні підходи їхньої реалізації. На основі аналізу понад 50 ефективних науково обґрунтованих програм СЕН розроблено програму СЕН “Зерна”. На відміну від традиційних комплексних програм СЕН, практики СЕН “Зерна” є гнучкими, доступними і не вимагають багато часу на реалізацію [5].

Результати досліджень EASEL Lab у різних країнах (США, Бразилія, Канада та ін.) показали, що активності Програми СЕН “Зерна” сприяють поліпшенню уваги, виконавчих функцій мозку, навичок саморегуляції, просоціальної поведінки, взаємин між учнями та вчителями, процентне співвідношення випадків порушення дисципліни зменшилося [5].

Сьогодні українські науковці теж доєдналися до вивчення результативності СЕЕН та СЕН у формуванні м'яких навичок здобувачів освіти, зокрема і початкової школи. Так, у 2023 р. завдяки ГО “ЕдКемп Україна” було проведено велике міжнародне дослідження Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) щодо вимірювання рівнів сформованості соціальних та емоційних навичок у здобувачів освіти. На базі 450 закладів середньої освіти з різних регіонів України було апробовано інструментарій і отримано дані, які становитимуть основу для реальної оцінки ефективності впровадження СЕН в Україні [4, 43–45].

Отже, зважаючи на актуальність розвитку м'яких навичок у здобувачів освіти, зокрема і початкової ланки, однією з важливих дослідницьких проблем є підготовка майбутніх учителів до формування СЕН учнів початкових класів у контексті реформування освіти України.

Саме тому **метою статті** є розкриття ефективних практик підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування соціально-емоційних навичок учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Соціально-емоційне навчання (СЕН) – компонент освітнього процесу, який включає в себе знання, навички, переконання, підходи, поведінку та компетентності, які допомагають учням бути ефективними на уроках і у позаурочній діяльності, реалізовувати їх на всіх стадіях розвитку особистості.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИХ НАВИЧОК УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

СЕН зосереджує увагу на розвитку різноманітних навичок: емпатії, умінні осмислювати різні точки зору, розпізнавати й розуміти емоції, співпрацювати з іншими, критично мислити, долати дистрес, розв'язувати проблеми, креативності, цілепокладанні тощо.

Учні та дорослі щодня використовують соціально-емоційні навички, щоб спілкуватися, розв'язувати проблеми, ставити цілі й конструктивно проживати емоції. Діти не народжуються із розвиненими соціально-емоційними навичками, однак вони розвиваються з часом за підтримки дорослих. Педагоги, батьки, опікуни та інші дорослі в житті дітей можуть допомогти їм опанувати ці навички, моделюючи різні ситуації й використовуючи різні стратегії, зокрема діяльнісний підхід, що є ефективним для розвитку соціально-емоційних навичок.

Зарубіжні вчені К. Кіпріано, М. Дж Страмблер, М. Кірк та інші провели суттєве дослідження СЕН у дітей, починаючи від дошкільного віку і завершуючи підлітковим. Воно тривало 12 років та охоплювало 53 країни, 575 361 учнів. Результати дослідження засвідчили про те, що школярі, залучені до програм з розвитку соціально-емоційних навичок, значно їх поліпшили, змінили свою поведінку, підвищили академічну успішність [6]. Це свідчить про необхідність роботи з учнями задля підвищення рівня СЕН.

Задля визначення рівня обізнаності студентів щодо особливостей формування в учнів початкової школи соціально-емоційного інтелекту нами було розроблено опитувальник Google Forms. (<https://docs.google.com/forms/d/1HOIWX28Unw93f3h6JcaYENTTRoLX9AvXNrlpY9p4ono/edit?pli=1>)

Деякі його результати подано на рис.1 та 2.

Як ви оцінюєте свій рівень знань про соціально-емоційне навчання?
20 відповідей

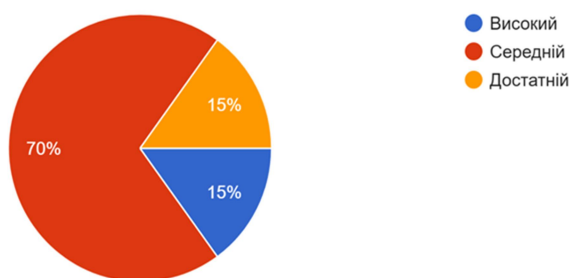

Рис. 1. Рівень знань про СЕН студентами спеціальності "Початкова освіта".

Чи застосовували ви під час навчання методики розвитку соціально-емоційних навичок в учнів?
20 відповідей

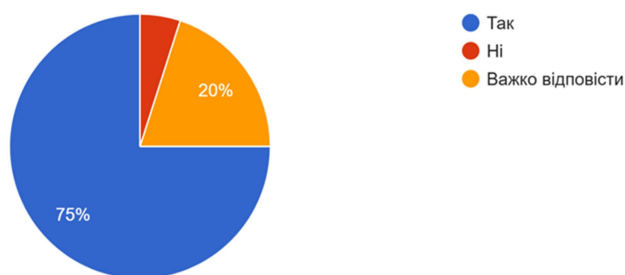

Рис. 2. Застосування методики розвитку СЕН в освітньому процесі.

Відповідно до діаграм, на думку студентів, вони мають середній рівень знань про СЕН. Процесуальний компонент готовності до реалізації методів СЕН в освітньому процесі продемонстрували 75 % студентів. Під час надання розширених відповідей щодо методичного інструментарію 78 % респондентів вказали на бесіди та розповіді як основні методи формування СЕН, що вказує на

незначну їхню обізнаність у цьому питанні. Результати проведеного опитування показують необхідність розширення уявлень студентів щодо особливостей формування соціально-емоційних навичок молодших школярів.

Дієвим інструментом взаємодії зі студентами є використання платформи Youtube. Під час опрацювання відеоконтенту, який містить платформа,

викладач має можливість впливати на усвідомлення його змісту студентами через запитання, обговорення та дискусії. Пропонуємо для перегляду відеоканал https://www.youtube.com/@sel_kernels_ua, який містить короткі відео щодо особливостей запровадження СЕН в освітньому процесі вчителями-практиками. Вивчення цього матеріалу допомагає студентам побачити, як проводити пропонувані активності з майбутніми вихованцями.

Для практичної навченості студентів соціально-емоційних навичок варто запропонувати їм створити та підібрати активності для учнів 1–4-х класів. Така діяльність дасть змогу створити власне портфоліо для обміну думками серед студентської спільноти щодо ефективності впровадження завдань з формування соціально-емоційних навичок.

Такими вправами можуть бути:

“Мова емоцій” – орієнтована на формування навичок усвідомлення та демонстрації власних емоцій. Так, учні мають транслювати розуміння і висвітлення своїх емоцій через висловлювання “Я відчуваю (назва емоції) ..., тому що ..., і я хотіла б ...”.

“Кольорові емоції” – допомагає учням висловити свої емоції через образотворче мистецтво. Учні мають намалювати емоції так, як вони їх розуміють, після чого порівняти з емоціями інших. Під керівництвом учителя школярі вчаться розрізняти свої емоції та емоції інших.

“Емоційне дзеркало” – сприяє впізнаваності різних емоцій та їхнє “переживання” завдяки ігровій діяльності. Сенса цієї гри полягає у тому, щоб учні демонстрували один одному різні емоції та повторювали їх, розповідаючи про те, коли вони їх відчували. Такий обмін допоможе усвідомити, що різні люди по-різному можуть сприймати і переживати різні емоції, однак усі вони схожі.

“Що відчуває герой?” – основною метою цього завдання є навчитися розуміти та розрізняти емоції інших через персоналії героїв. Учні пропонується перегляд мультфільму чи читання казки, де робиться акцент на мотивах і причинах поведінки головного героя.

“Впізнай емоцію” – дозволяє навчити дітей розрізняти емоції за мімікою. Для проведення активності школярам пропонується переглянути відео, яке відображає різні емоції людей, без аудіального супроводу. Перед початком перегляду вони отримують завдання – виписати емоції, які переживають герої. Після первинного перегляду відео відбувається вторинний, під час якого діти порівнюють свої відповіді та зіставляють з правильними. Так учні вчаться розуміти емоції інших не лише за інтонаційним супроводом, а й за допомогою міміки та жестів.

“Комплімент дня” – здійснюється задля створення позитивної атмосфери в класі та усвідомлення значимості та впливу власних слів на інших.

Учні пропонується робити щирі компліменти один одному кожного дня та спостерігати за реакціями людей. Таке завдання сприятиме розумінню того, як вербальне спілкування може вплинути на емоційний стан інших людей та власний [1].

Подібні завдання позитивно впливають на обізнаність студентів щодо практик та засобів взаємодії з учнями для формування їхніх соціально-емоційних навичок. Використання відеоконтенту й активних вправ і завдань допоможе студентам ефективно формувати навички СЕН у школярів.

Висновки. Аналіз праць зарубіжних та вітчизняних учених продемонстрував високий рівень зацікавленості вчених у розвитку СЕН серед учнів різних вікових категорій. Усі вони одностайні щодо необхідності цілеспрямованого впливу на формування зазначених навичок. Для визначення готовності майбутніх учителів початкової школи до формування СЕН в учнів нами розроблено й апробовано опитувальник з 21 студентом 3-го курсу спеціальності “Початкова освіта”. Результати опитувальника продемонстрували, що майбутні вчителі не володіють достатнім рівнем знань, умінь та навичок щодо формування СЕН. Для вирішення цього питання нами запропоновані активності та відеоконтент для студентів, який позитивно впливає на їхню обізнаність з досліджуваного питання.

Перспективи подальших досліджень полягають у розкритті можливостей застосування штучного інтелекту у формуванні соціально-емоційних навичок майбутніх учителів початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гладка О., Дмитренко Н., Панченко В. та ін. Застосування прийомів соціально-емоційного навчання у формуальному оцінюванні майбутніх учителів англійської мови. *Молодь і ринок*. 2024. № 2/222. С. 80–85. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298742>
2. Гриневич Л. Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи “Нова українська школа” / за заг. ред. Л. Гриневич, С. Калашнікової. Київ : Видавнича група “Шкільний світ”, 2021. 312 с.
3. Далай-Лама. Книга радості. Вічне щастя в мінливому світі / пер з англ. Т. Микитюк. Харків : Книжковий Клуб “Клуб Сім’яного Дозвілля”, 2018. 398 с.
4. Елькін О.Б. Соціально-емоційне навчання як затребувана практика формування м’яких навичок учнівства: сучасні виклики та досвід України. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. № 1(10). С. 42–56. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(10\).2023.281654](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(10).2023.281654)
5. Програма СЕН “Зерна”: методичний посібник. Запоріжжя : Статус. 2024. 168 с.
6. Cipriano C., Strambler M.J., Naples L.H. etc. The state of evidence for social and emotional learning: A contemporary meta-analysis of universal school-based SEL interventions. DOI: <https://doi.org/10.1111/cdev.13968>
7. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York : Random House Publishing Group. 2006. 352 p.

FORMATION OF A PROFESSIONAL ENVIRONMENT FOR THE DEVELOPMENT OF TEACHERS' CRITICAL THINKING

8. SEE LEARNING. URL: <http://seelearning.emory.edu/uk> (дата звернення: 20.03.2025).

REFERENCES

1. Hladka, O., Dmitrenko, N. & Panchenko, V. et al. (2024). Zastosuvannia pryomiv sotsialno-emotsiinoho navchannia u formuvalnomu otsiniuvanni maibutnikh uchyteliv anhliiskoi movy [Application of Social and Emotional Learning Techniques in the Formative Assessment of Future English Language Teachers]. *Youth & market*. № 2/222. pp. 80–85. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298742> [in Ukrainian].
2. Hrynevych, L. (2021). Mozhlyvosti dlia realizatsii sotsialno-emotsiinoho navchannia v ramkakh reformy "Nova ukrainska shkola" [Opportunities for implementing social and emotional learning within the framework of the New Ukrainian School reform]. (Eds.). L. Hrynevych, S. Kalashnikovi. Kyiv, 312 p. [in Ukrainian].
3. Dalai-Lama (2018). Knyha radosti. Vichne shchastia v minlyvomu sviti [The Book of Joy. Eternal happiness in a changing world]. Kharkiv, 398 p. [in Ukrainian].
4. Elkin, O.B. (2023). Sotsialno-emotsiine navchannia yak zatrebuvana praktyka formuvannia miaklykh navychok uchnivstva: suchasni vyklyky ta dosvid Ukrainy [Social and Emotional Learning as a Demanded Practice of Developing Soft Skills of Apprenticeship: Current Challenges and Experience of Ukraine]. *Social work and social education*. No. 1(10). pp. 42–56. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(10\).2023.281654](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(10).2023.281654) [in Ukrainian].
5. Prohrama SEN "Zema" (2024). [SES Grain Programme: a methodological guide]. *Methodical manual*. Zaporizhzhia, 168 p. [in Ukrainian].
6. Cipriano, C., Strambler, M.J., Naples, L.H. et al. The state of evidence for social and emotional learning: A contemporary meta-analysis of universal school-based SEL interventions. DOI: <https://doi.org/10.1111/cdev.13968> [in English].
7. Goleman, D. (2006). Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York : Random House Publishing Group. 352 p. [in English].
8. SEE LEARNING. Available at: <http://seelearning.emory.edu/uk> (Accessed 20 Mar. 2025) [in English].

Стаття надійшла до редакції 31.03.2025

UDC [37.011.3-051:005.336.2/.5]:159.955-021.412.1
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.327057>

Khrystyna Kalahurka, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the General Pedagogy and
Pedagogy of Higher Education Department,
Lviv Ivan Franko National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3179-4694>
Mariia Hrytsai, Master's Degree Student of the Faculty of
Pedagogical Education, Lviv Ivan Franko National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1421-5665>

FORMATION OF A PROFESSIONAL ENVIRONMENT FOR THE DEVELOPMENT OF TEACHERS' CRITICAL THINKING

The peculiarities of the formation of a professional environment for the development of teachers' critical thinking have been investigated in the article. The essence of the concept "critical thinking" has been revealed based on the analysis of psychological and pedagogical literature. Principles and functions of critical thinking have been considered, and the conditions for the professional development of teachers' critical thinking have been specified. The factors that most effectively influence the formation of critical thinking have been identified, including interactive teaching methods, professional environment, reflective practices, mentorship, professional cooperation, and self-education. These factors contribute to the development of teachers' critical thinking and form a positive environment for improving the quality of education.

Based on the empirical research conducted using the methods of critical thinking assessment, such as the California Critical Thinking Skills Test, Watson-Glaser Critical Thinking Appraisal, Reflective Judgment Model, it has been found that the teachers have well-developed skills of information analysis and the ability to assess the reliability and logic of arguments. The study conducted according to the Reflective Judgment Model has demonstrated that educators can analyze information, assess its reliability, and take into account different points of view. Teachers also demonstrate flexibility, the ability to adapt to change, make decisions under uncertainty, and use creative approaches to problem-solving that highlight their creative potential in teaching and upbringing.

It has been found that there are many obstacles to the development of critical thinking, such as the lack of internal motivation for self-development, organizational limitations, fear of innovations in professional activities, insufficient qualification of teachers in methods of developing critical thinking.

Methodological recommendations for the development of teachers' critical thinking have been proposed. They include using problem-based learning methods, a method of cases, brainstorming; interactive techniques (web quests; digital platforms, such as Padlet, Kahoot and Edmodo; participation in pedagogical training courses and workshops; using tools for self-assessment and critical thinking).

Keywords: critical thinking; teacher's professional environment; components of critical thinking; factors for developing critical thinking; methodological recommendations.

Fig. 1. Ref. 10.